

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ARKEOLOJİSİ

“Biz daima hakikat arayan ve onu buldukça ve bulduğumuza kani oldukça ifadeye cüret gösteren adamlar olmalıyız”

M. Kemal Atatürk

COŞKUN ÖZGÜNEL

Bir ulusun tarihi, hiçbir zaman dünya tarihi içinde yalın olarak algılanamaz. Toplumların uluslaşması; geçmişleri, yani kültür ve uygarlık tarihleri ile bugüne değin olan bütünleşmeleri ile oluşur. Bu görüşler her zaman tartışmaya açıktır. Ancak şunu hemen belirtmemizde yarar vardır: Bugün uzayı değişik amaçlarla kullanma çabasındaki insan, bu olanaklara ulaşmak için, geçmişi en iyi biçimde içine sindirmiş toplumların özlerinden çıkmaktadır. Yurdumuz için de geçerli olan bu düşünceler Cumhuriyetimizin başlangıç yıllarında Ulu Önder Atatürk tarafından bizlere değişik bir biçimde verilmiştir: “Dünyada herşey için, maneviyat için, hayat için muvaffakiyet için en hakiki mürşid ilimdir, fendir. İlmî ve fennî yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekâmülünü idrak etmek ve terakkiyatını zamanla takip eylemek şarttır.”¹ Batı'nın kültürel gelişimi yanında teknolojideki yakalanamayan yükselişi, hiç kuşkusuz geçmişini ve geçmişteki olayları ve de insanı iyi tanınması ve özümlemesi ile olmuştur. İnsanoğlu neolitik devrimi nasıl yapmışsa, 20. yüzyıl insanı da geçmişin öğretilerinden yola çıkarak sanayi devrimi yanında uzay devrimini de gerçekleştirmiştir. Geçmişin

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında Kurumlarının tüm kaynaklarını açan, Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Yaşar Yücel ile Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü Dr. Nurettin Yardımcı'ya teşekkürlerimi sunarım. Bu konu, kısaltılmış biçimi ile, 25.4.1986'da Türk Tarih Kurumu'nda bir konferans olarak sunulmuştur.

¹ Arı İnan, Düşünceleriyle Atatürk, TTK 1983 s. 142, 307 (22 Eylül 1925; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 2. s. 194)

“Dünyada her şey için, madde için, maneviyat için, yaşam için, başarı için en gerçek yol gösterici bilimdir. Bilim ve tekniğin dışında yol gösterici aramak aymazlıktır, bilgisizliktir, sapıklıktır. Yalnız bilim ve tekniğin yaşadığımız her dakikadaki aşamalarını, ilerlemelerini kavramak ve bu ilerleyişi anında izlemek şarttır.”

birikimleri, buluşları eğer olmasaydı, insanoğlu bu kadar çabuk söz konusu olanaklara erişemezdi². Bu noktalardan hareket edersek; ulusların uygarlık tarihi içindeki yerlerini çok iyi saptamaları gerekliliği ortaya çıkar.

Geçmişin irdelenmesinde hiç kuşkusuz tarih ve arkeoloji bilimlerine önemli görevler düşer. Bu öneriden hareket ederek, yurdumuzda Cumhuriyet döneminin belirli bir zaman dilimi içindeki arkeolojik etkinliklere bakmak istiyoruz. Türkiye Cumhuriyeti devleti kurulurken bir takım zorlukların, acıların geçirildiğini hepimiz çok iyi bilmekteyiz. İşte arkeoloji bilimi, kimi zorlukların sağlıklı bir biçimde çözümlenmesine olanak sağlamıştır. Şöyleki, üzerinde yaşadığımız toprakları herşeyi ile içimize sindirirsek veya benimsersek, ancak o zaman Atatürk'ün bizlere buyurduğu çağdaş uygarlık yarışına katılabileceği olanağına ve aklına erişebiliriz. Nitekim Ulu Önder 1925 yılında verdiği bir söylevde çağdaşlaşmanın bir takım devrimlerle olabileceğini söyler: "Efendiler, yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asrî ve bütün manâ ve eşkâliyle medeni bir heyet-i ictimâiye haline isâl etmektir. İnkılâbatımızın umde-i asliyesi budur. Bu hakikati kabul edemiyen zihniyetleri târümâr etmek zaruridir. Şimdiye kadar milletin dimağını paslandıran, uyuşturan bu zihniyette bulunanlar olmuştur. Herhalde zihniyetlerde mevcut hurafeler kâmilten tardolunacaktır. Onlar çıkarılmadıkça dimağa hakikat nûrlarını infâz etmek imkânsızdır."³

Bizler, Anadolu ve Trakya topraklarının sahipleri olarak, bu topraklara gelişimiz öncesi ile Osmanlı dönemi öncesinde, kimlerin bu yörelerde yaşadıklarını birinci derecede bilmemiz gerekir. Bu topraklarda yaşayanların ne gibi uygarlıklar bıraktıklarını öğrenmemiz ise çağın gereğidir. En önemlisi ise, bizlerden önce yaşayan toplumların bizlere ne

² Eski çağ pozitif bilimine göz atacak olursak; İ.Ö. VII. yüzyılın son çeyreğinden beri Anadolu'da özellikle İonia'da birçok pozitif bilimcinin ortaya çıktığını görürüz. Özellikle Batı Anadolu güney kıyılarında yer alan Milet kenti, geleceğin pozitif bilimine büyük katkısı olan bir okulla önder olmuştur. Thales, Anaximandros, Anaximenes, Herakletios ve Phisagor bu yörelerde yetişmişlerdir. Bk. Celal Saraç, İonya Pozitif Bilimi, İzmir 1971 s. 122 ff.

³ Arı İnan, a.g.e., 87, 254 (30 Ağustos 1925; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 2 s. 214).

"Efendiler, yaptığımız ve yapmakta olduğumuz devrimlerin amacı Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamı tamamına çağdaş, bütün anlam ve biçimiyle uygar bir toplum haline iletmektir. Devrimlerimizin temel ilkesi budur. Bu gerçeği kabul edemeyen anlayışları silip süpürmek zorunludur. Şimdiye değin ulusun kafasını paslandıran, uyuşturan bir anlayışta bulunanlar olmuştur. Herhalde kafalara yerleşmiş boş inanışlar tümüyle kovulacaktır. Onlar çıkarılmadıkça kafaya gerçeğin nurlarını sokmak olanağı yoktur."

gibi uygarlıklar bıraktıkları yanında, bu uygarlıklardan neleri alıp, neleri almadığımızı veya neleri eklediğimizi çok iyi bilmemiz gerekir. İşte Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, ulus olma çabalarında çekilen bir dizi toplumsal sıkıntıları, zorlukları ve bu sıkıntıların kökenine inme arzuları, yeniden tarih ve arkeoloji bilimlerine yönelmemizi zorunlu kılmıştır.

Kısaca değindiğimiz bu konuların çözümlenmesi, Ulu Önder Atatürk'ün ileri görüşleri ve batı türü toplum yapısını sezinlemesi ve tüm gelenek ve göreneklerimizle birlikte kültürel değerlerimizi yitirmeden sağlıklı yeni bir toplumun olabileceği inancı ile O'nun tarafından oluşturulmuştur.

Türk ulusunun üstün uygarlık yeteneklerine ve büyüklüğüne içten inanmış olan Atatürk, bu gelişimin çözümünü birinci derecede yeni eğitim kurumlarının oluşmasında görür. Batı anlamında üniversitenin kurulması bu amaçtan kaynaklanır. Atatürk Türk ulusunun yıllardan beri savaş alanlarında kazandığı yenginin, ulus olmaya yetmeyeceğini ve uygar bir ulus olması için kültür düzeyinin çağdaş toplumlar düzeyine erişmesi gerekliliğine inanır. Bir milletin büyük bir ulus olabilmesi, ancak yaşadığı topraklardaki tarihini iyi bilmesi ile gerçekleşir.

Atatürk tarihimizi, uygarlığımızı yabancılardan değil, ilk kaynaklardan kendimizin araştırarak öğrenmesi, yayması gerekliliğine inanarak, topraklarımızdan fıskıracak yeni bir bilim yolunun, yani Türk arkeolojisinin oluşmasına olanak vermiştir. Bu yeni yönelişler, hiç kuşkusuz uluslararası bilime yeni boyutlar, tadlar kazandırabilmiştir. Nitekim, sonraki yıllarda O'nun kurduğu kurumlar⁴ ilk ürünlerini vermeye başladığı zaman, kararın ne denli yararlı ve gerçekçi olduğu anlaşılmıştır.

Türk arkeolojisinin kurulması, Atatürk'ün açtığı eğitim ve kültür seferberliği içinde, O'nun ilkelerine uygun bir biçimde yeşerip filizlendi ve bugünkü çağdaş düzeyine ulaştı. Türk arkeolojisinin çağdaş düzeye erişmesinde, Ulu Önder'in bu konudaki düşüncelerini, ilkelerini en iyi bir biçimde özümleyen ve yardımcı olan Dr. Reşit Galip'in de büyük katkıları vardır. Zamanın Milli Eğitim Bakanı olan Dr. Reşit Galip'in kimi deyişleri, sözünü ettiğimiz katkılarını açık seçik ortaya koyar⁵.

⁴ Türk Tarih Kurumu ile Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bu amaçların ışığı altında kuruldu.

⁵ Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi, II Temmuz 1934, s. 293. "Osmanlı İmparatorluğunun devlet olarak en büyük cürümlerinden biri de arkeologya çalışmalarına ve ondan doğacak müzecilik işlerine ve bunlara dayanacak milli tarih tetkiklerine gösterdiği duygusuzca ihmaldir"

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923 - 1950 yılları arasındaki kültür politikasına kısaca bakacak olursak, gelişmekte olan tarih ve arkeoloji bilimlerinin bir devlet politikası içinde oluştuğunu anlarız. Ancak kültür politikasının oluşmasında ve ilkelerin saptanmasında, Atatürk'ün düşünce ve görüşleri en büyük etken olarak karşımıza çıkar. Uygulama ise direkt olarak devlet ve devletin ilgili kurumları ile gerçekleşir. Bu gelişim süreci içinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin yanında Halkevleri, Türk Tarih Kurumu, Maarif veya Kültür Bakanlıkları ve 1936 yılında Ankara Üniversitesinin nüvesini oluşturan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin de büyük görevler üstlendikleri görülür.

Yurdumuzda arkeolojinin bu denli gelişmesine ve önem kazanmasına sebep, Türk tarihi ile ilgili çalışmalar sırasında ortaya çıkan bir takım zorluklardır. Diğer taraftan 1930 yılının sonlarına doğru "Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti" daha önce basılmış olan "Türk Tarihinin Ana Hatları"⁶ adlı eseri tekrar bastırır. Bu eser, Türk tarihi hakkında yepyeni bir görüşü ortaya atar. Bu, "Tarih Tezi"dir. Söz konusu eserin "II. Türk Tarihine Medhal" bölümünün sonunda Atatürk'ün şu deyişleri yer alır:

"Ey Türk ulusu, sen yalnız kahramanlık ve cengaverlikte değil, fikirde ve uygarlıkta da insanlığın onurusun. Tarih, kurduğun uygarlıkların övgü ve takdirleri ile doludur. Mevcudiyetine kasteden siyasi ve toplumsal etmenler birkaç yüzyıldır yolunu kesmiş, yürüyüşünü ağırlaştırmış olsa da, onbin yıllık fikir ve eski kalıtın, ruhunda arı ve tükenmez bir güç halinde yaşıyor. Belleğinde binlerce ve binlerce yılın anısını taşıyan tarih, uygarlık safında layık olduğu yeri sana parmağıyla gösteriyor. Oraya yürü ve yüksel. Bu senin için hem bir hak, hem de bir görevdir."⁷

Bu seslenişten bizler, tarih ve arkeoloji bilimlerinin o evrede nedenli önemli olduğunu açık seçik anlamaktayız. Nitekim Ulu Önder Türk Tarih Tezi'ni ortaya atarken, bir yandan Türk ulusuna kişiliğini kazandırmak, öte yandan ise, yurdumuz üzerinde kötü emelleri olan bir takım devletlere manevi bir silahla cevap verme isteğinde bulunmuştur. Anadolu topraklarına göz dikmiş, doyumsuz devletlerin varlığını hepimiz o zamandan beri bilmekteyiz. Bundan dolayıdır ki, Anadolu'nun sahibinin Türkler olduğunu dünya uluslarına anlatmak ve kanıtlamak gerekiyordu. Devlet politikasının kökeni bizce buradan kaynaklanıyordu. Mussolini, Anadolu'nun İ.Ö. 2. yüzyıldan sonra bir Roma eyaleti olduğunu söylemeye

⁶ Uluğ İğdemir, Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu, TTK 1973, s. 15.

⁷ Ibid., s. 6.

başlamış ve emelleri için bu savsata diyebileceğimiz eskiye dönüş düşüncelerini açıkça ortaya atabilmişti. Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanistan'ın, kimi yörelerimiz üzerinde kendi uygarlıkları diye haklar iddia ettiğini ve hatta İç Anadolu'ya kadar geldiklerini biliyoruz. İşte bu gerekçeleri çürütecek ve bu yurdun bizlerin olduğunu anlatabilmek için, bir karşı teze gereksinme vardı. Bu karşı tezin sağlıklı olabilmesi için de tarih ve arkeolojinin iyi biçimde bilinmesi gerekiyordu. Nitekim 1933 yıllarında yoğunlaşan Türk Tarihinin Ana Hatları çalışmaları sırasında kaynaklara eğilmenin zorunlu olduğu görüldü ve arkeoloji biliminin güçlenmesi gerekliliği billurlaşmış oldu. Ulu Önder'in bu konuda nedenli duyarlı olduğunu, Türk Tarih Kurumu'nun yapmış olduğu çalışmalara, bizzat katılarak, ortaya koymuş olduğunu görürüz⁸.

Türk Tarih Kurumu çatısı altında oluşan çalışmalar sırasında Eskiçağ Türkiye Tarihinin çok iyi bir biçimde araştırılması istenir. Türk Tarih Kurumu'nun 15 Eylül 1932 tarihinde yaptığı bir Yönetim Kurulu toplantısında, tarih ile birlikte arkeolojinin çok iyi bilinmesi gerekliliği ortaya çıkar⁹. Yazılacak kitap içinde Anadolu'nun Eskiçağ tarihinin iki ana bölümde toplanması kararlaştırılır. Bunlar: 1- İç Anadolu Kavimleri ile 2- Ege Havzası Kavimleri'dir¹⁰. Bu kavimlerin tüm uygarlık kalıntılarının incelenmesi için doğal olarak arkeoloji dalına gereksinme duyulur. Somut belgeler ancak arkeolojik kazı ve çalışmaları ile gerçekleştirilecektir.

Bu koşullar altında birtakım program ve önlemler sonunda ülkemizde ilk yerli kazının 1933 yılında gerçekleştirildiğini görürüz. Söz konusu kazıya değinmeden önce, bu çalışmaların doğmasına neden olan kimi olaylardan da söz etmemiz gerekir. Ulu Önder'in bir yurt gezisi sırasında 1931 yılında Konya'dan devrin Başbakanı İsmet İnönü'ye çektiği telgraf, 1930 yılında buyurdıklarına daha bir açıklık getirir ve eski eserlerimizin korunmasının önemini bir kez daha vurgular. Konya'dan çekilen bu telgrafın içeriği şöyledir:

“Yurdumuzun hemen her tarafında paha biçilmez defineler halinde yatmakta olan eski uygarlık eserlerinin ileride tarafımızdan meydana

⁸ Türk Tarih Kurumu Yönetim Kurulu Tutanakları: 24.IV.1933 tarih ve 75 numaralı içtima zaptının beşinci sayfası ve devamı, s. 100 ff. TTK. Arşivi.

⁹ Türk Tarih Kurumu Yönetim Kurulu Tutanakları: Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin 15.IX.1932 tarih ve 56 numaralı zaptının onuncu sayfası, s. 229ff. TTK. Arşivi.

¹⁰ Arif Müfid Mansel, Ege ve Yunan Tarihi, Türk Tarih Kurumu tarafından bu amaç için basılan ilk kitaplardan biridir.

çıkarılarak bilimsel bir surette korunma ve tasnifleri ve geçen çağların sürekli gözardı yüzünden pek harap bir hale gelmiş olan anıtların korunmaları için daha fazla talebe yetiştirilmesi (22.3.1931, Konya)"¹¹.

Bu telgrafın kısaca yorumuna geçerse; Atatürk'ün eski uygarlık kalıntıları ile harap hale gelen Selçuklu-İslam eserlerinin bir arada ayırım yapılmaksızın korunmasını ve geçmişin sağlıklı anlaşılması için de öğrenci yetiştirilmesini istediklerini anlarız. Nitekim, 1930'lu yılların başında ve ortasında, ülkemizden birçok öğrencinin özellikle Almanya'ya yollandığını ve orada tarih, arkeoloji ve eski ön asya dilleri üzerine öğrenim gördüğünü ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin 1936 yılında kurulduğunu hepimiz anımsamaktayız. Bu çalışmalar, zamanımız arkeolojisinin temellerini oluşturmuştur. Ancak şunu da belirtmemizde yarar vardır; II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye Üniversitelerinde (Ankara ve İstanbul) çalışan Alman bilim adamlarının da bu çabada, gelişimde büyük payları vardır. Nitekim Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin nüvesini ve oluşumunu yabancı bilim adamları sağlamıştır.

İlk kazıların yapılmasından sonra Ulu Önder'in işi ne denli bilinçli tuttuğu ve kararlı olduğunu Prof. Dr. Tahsin Özgüç'ün bu konu üzerinde yaptığı araştırmadan, O'nun buyruklarından, bir kez daha anlamaktayız¹². Bu buyruklar içinde Türkiye arkeolojisinin politikası ve geleceğinin varolması çok önemlidir. Atatürk, 1935 yılında Dolmabahçe Saray'ında, bu ilkelerini bizzat Türk Tarih Kurumu Başkanı ile Asbaşkanı olan Hasan Cemil Çambel ile Afet İnan'a yazdırmışlardır.

Bunlar:

1. Her türlü tarihi vesika, malzeme ve abideleri bulmak, toplamak, muhafaza ve restore etmek,
2. Memleket içinde ve dağınık bir halde açıkta duran tarihi eserleri tahrip olunmak, çalınmak, satılmak, ziya'a uğramak ve zamanla kendi kendine harap olmak tehlikelerinden masun bulundurmak için hükümetçe bütün tedbirler alınmak,
3. Hükümet otoritelerinin ve belediyelerin yakın ilgi, takip ve mesuliyetleri altında Cumhuriyet Halk Partisi'nin halkevlerine ve Parti organlarına açtıracağı sürekli ve usanmaz bir propaganda faaliyeti ile ve

¹¹ Tahsin Özgüç, Maşat Höyük II, Boğazköy'ün Kuzeydoğusunda bir Hitit Merkezi, TTK. 1982, s. Xff.

¹² Ibid., s. XIff. Uluğ İğdemir, a.g.e., s. 209ff.

Basın Yayın Umum Müdürlüğü nezareti ve takibi altında günlük gazete ve mecmualarda yaptırılacak sürekli, tesirli, popüler neşriyatla, bu milli tarih mallarını asıl sahibi olan Türk halkına muhafaza ettirmek,

4. Gerek içerde gerek dışardaki müzeler ve kütüphanelerde mevcut eski eserlerin ve tabloların kopyalarından koleksiyonlar vücuda getirmek,

5. Ankara, İstanbul, Bursa, İzmir, Edirne'de muayyen devirlere ve kültürle ait eserleri toplayarak bu şehirleri büyük üslupta birer "eski eserler ve abideler merkezi" haline koymak,

6. Ecnebi tarih ekspedisyonların büyük sermayelerle başardıkları kazıları, ileride mali kudretimizin vüs'atlı zamanında yapmak üzere, şimdilik, küçük miyasta kazılar tertibi ile arkeolojik ve antropolojik araştırmalar ve keşifler yapmak,

7. Memleket içinde ve dışındaki mühim kazı ve keşif yerlerine seyahatler tertip ederek, bulunan tarihi eserler ve abideler üzerinde ilmi tetkikler yapmak,

8. Hükümete düşen işleri, bu projeleri uygulamakla görevli komisyonların hükümet nezdinde takip etmeleri,

9. Yabancı bilim müesseseleriyle ve otoritelerle, mütehassıslarla işbirliği kurmak,

10. Kültür Bakanlığı'nın verimli yardımını, işbirliğini sağlamak.

Tahsin Özgüç tarafından tekrar sadeleştirilerek ve özümленerek kaleme alınan yukarıda verdiğimiz on maddelik buyruğu irdelersek, belirli bir zaman dilimi içindeki Türk Arkeolojisi'ndeki gelişmeyi görebiliriz:

1. Her türlü tarihi vesika, malzeme ve abideleri bulmak, toplamak, muhafaza ve restore etmek.

1933 yılında Hamit Zübeyr Koşay'ın başkanlığında devlet adına başlayan Ahlatlıbel kazıları bu konuda ilk deneyim olarak tanımlanır¹³. Ahlatlıbel kazılarının yapılmasında Ulu Önder'in ileri görüşleri büyük etkindir. Bu arada zamanın Milli Eğitim Bakanı ve Türk Tarih Kurumu Genel Sekreteri Dr. Reşit Galip'in katkıları da çok büyüktür. Devletin, Milli Eğitim Bakanlığı adına yapılan ilk kazısı olan Ahlatlıbel, olanaksızlıklara karşın, birinci ilkedeki amaçları yerine getirmiştir.

¹³ Ahlatlıbel kazıları geniş kapsamlı bir yayımla dünya arkeoloji bilimine duyurulur. Hamit Zübeyr Koşay, Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi, II Temmuz 1934, s. 4-100.

Ahlatlıbel'in arkasından yine aynı yıl içinde Remzi Oğuz Arık'ın başkanlığında yine Devlet adına Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Karalar kazısı yapılır¹⁴. Söz konusu kazının da, Ahlatlıbel kazısında olduğu gibi, sonuçları zamanın olanakları içinde en ileri bir biçimde yayınlanarak, bilim alemine duyurulmuştur. Bu örnekleri çoğaltmak olanaklıdır¹⁵.

1935 yılı Türk Arkeolojisi için bir dönüm noktası olur. Şöyleki, kuruluş amaçlarını gerçekleştirmek için, Türk Tarih Kurumu ilk kazısı olan Alacahöyük kazılarına Hamit Zübeyr Koşay'ın başkanlığında başlar. Alacahöyük kazısı ilk ulusal kazı olarak nitelenir ve o zamanki Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin tüm olanakları ile dünyaya duyurulur¹⁶. Alacahöyük kazısı, arkeolojik araştırmalar tarihimiz içinde, ilklerin yapıldığı kazı olarak da önemli bir yer işgal eder. Bu ilklerden birkaç örnek vermek bizim için büyük bir zevk olacaktır:

- İlk ulusal Türk kazısı olma onuru,
- Türk Tarih Kurumu'nun ilk kazısı olma onuru,
- Bilimsel bir kazıda çalışması gerekli olan elemanlardan; mimar, fotoğrafçı, restoratör ve mutemet gibi temel kazı elemanlarının ilk kez Alacahöyük kazı ekibinde yer alması,
- İlk kazı evi ve yöresel müzenin yapılması,
- İlk taşıtın Alacahöyük kazısına satın alınması,
- İlk kamulaştırmanın yapılması,
- Kazı ekibine 1939 yılında ilk kez bir hanım öğrencinin kazı üyesi olarak katılması (Prof. Dr. Nermin Aygen Erdentuğ)¹⁷,
- İlk kez kültür kalıntıları dışında ele geçen tahıl cinsi buluntuların ilgili kuruluşlarca incelenmesi, Maden Tetkik Araştırma Enstitüsü'nde ele geçen maden analizlerinin yaptırılması,

ilkler olarak akla gelenlerdir.

¹⁴ Remzi Oğuz Arık, Karalar Hafriyatı, Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi II Temmuz 1934, s. 104-167.

¹⁵ İzmir Müzesi Müdürü ve Prof. F. Miltner ile ortaklaşa yapılan "İzmirde Roma devrine ait Forumda yapılan Hafriyat hakkında ihzari Rapor". Remzi Oğuz Arık tarafından yapılan "Göllüdağ Hafriyatı". Arif Müfid Mansel tarafından "Balaban Ağa Mescidi Hafriyatı". Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bk. Afet Inan, II. T.Tarih Kongresi Tebliğler ve Nutuklar, Ankara 1937 s. 8ff.

¹⁶ Türk Tarih Kurumu Yönetim Kurulu Tutanakları: 18.3.1936 tarih ve 207 numaralı zabıt'da Kurum adına 16 Mart 1936 yılında Afet Inan'ın Alacahöyük Kazıları üzerine Cenevre Tarih Cemiyetinde bir konferans verdiğini görürüz.

¹⁷ O zaman öğrenci olan Nermin Aygen'in hanım olarak ilk kez bir Türk kazısında bulunması birçok yazışmaya sebep olur. Bu konuda ilginç birkaç belgeden örnek verme arzusundayız:

Türk Tarih Kurumu ve Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün başlattıkları çalışmalar ile, ülkemizdeki araştırmalar, bugüne değin sürmektedir. Zamanımızda Genel Müdürlük eliyle saptama, arşivleme gibi çalışmalar bir düzen içinde sürdürülmekte ve 50'nin üzerinde yerli bilim adamları ile müzeler elemanlarının sürdürdükleri kazılar devam etmektedir. Ancak Ulu Önder'in her alanda istediği onarım-restore çalışmaları hâlâ bir hız kazanamamıştır. Özellikle Türk kurullarınca büyük bir onarım, özellikle arkeolojik restorasyon çalışmaları yok gibidir. Ülkemizdeki kimi büyük onarımların gerçekleştirilmesi, büyük ölçüde yabancı bilim kurullarınca olmuştur. Bunda bir takım parasal zorluklar da bizim yönümüzden etmelidir. 60'lı yıllardan itibaren tekrar bir hareket, dinamizm kazanan arkeolojimiz, müzelerin çoğalması ve konunun adamlarının yetişmesi ile tarihi vesika ve malzemelerin toplanmasına daha çok özen gösterilmiş ve kültür yönünden olumlu birikimler sağlanmıştır. Bu oluşumda en büyük etken ise, 60'lı yıllardan itibaren gençlerimizin arkeolojiye duydukları

T.C.

Maarif Vekilliği

Müzeler Direktörlüğü

Sayı: 4026/1364

16 Haziran 1939

Dil, Tarih, Coğrafya

Fakültesi Dekanlığına

Ankara

16.V.1939 tarih 584 sayılı yazıları karşılığıdır:

1- Fakülteniz Antropoloji şubesinden Nermin Aygen, Arkeoloji şubesinden Sabahat Göğüş stajyer olarak Alaca-Höyük hafriyatına iştirak arzusunu izhar ettiler. İki talebenin işleri mukabili Fakülte tarafından bir tahsisat ayrılmak şartıyla Hafriyat Heyetine iltihak edebilirler. Zaruri masraflar karşılığı olmak üzere ayrıca yevmiye ellişer (50) kuruş verilebilir. Her ikisine ayrı bir oda tahsisine imkân vardır.

2- Yakında başlayacak olan Boğazköy hafriyatına arkeoloji şubesinden Necati'nin (Dolunay, Eski İst. Ark. Müzeleri Müdürü) ve Demirci-Höyük hafriyatına yine aynı şubeden Tahsin'in (Özgüç, Emekli Profesör ve YÖK Başkan Vekili) stajyer olarak yerleştirilmesi tavsiye edildi.

3- Hafriyatlarda erkek talebenin bulunması için ağırlığı bakımından şayanı tercih ise de kız talebenin de iştiraki mümkündür. Zaruri masrafları Fakültece verilmek şartıyla kız talebenin yaz aylarında bilhassa müzelerde çalıştırılması şayanı tavsiyedir. Saygılarımla arz ederim.

Antikite ve Müzeler

Direktörü

H. Koşay

büyük ilgi ve sevgidir. Diğer taraftan parasal olanakların tekrar sağlıklı bir biçimde artması ve bilim adamları arasında hakça dağıtılması da gelişmenin diğer bir aracı olarak akla gelebilir. 1950'li yıllara dek tüm heyecanı ile sürdürülen Türk arkeolojisi, her nedense bundan sonra bazı çevrelerde eski sevecenliğini yitirmeye yüz tutmuş, ikinci plana atılmıştır. Bu evrede daha çok kişisel eğilimler ağır basmış ve başlangıç zamanında olduğu gibi büyük halk kitlelerine olay iletilememiştir. Ancak yine de sade bilim adamları, Ulu Önder'in buyruklarından ödün vermeyerek bugüne dek hizmetlerini sürdürebilmişlerdir. 60'lı yılların genç kuşağı, bugün eski heyecanına yaraşır bir biçimde, büyük olanaksızlıklara göğüs gererek, eski anlamına yaraşır bir çaba içinde araştırma ve kazıları yürütmektedirler.

2. Memleket içinde ve dağınık bir halde açıkta duran tarihi eserleri tahrip olunmak, çalınmak, satılmak, zıya'a uğramak ve zamanla kendi kendine harap olmak tehlikelerinden masun bulundurmamak için hükümetçe bütün tedbirler alınmak.

Cumhuriyet'in başlarında, Ulu Önder'in buyrukları ile halka dek indirilmiş olan eski eser sevgisi ile devletin yetişemediği yörelerden gelen haberlerden, eski eserlerin yanında ata yadigarı eserlerimizin de korunması yönünden önemli adımların atıldığını görürüz. Örnekleyecek olursak: İstanbul'daki Haseki İmaret, Medrese, Darüşşifa ve Mektebinin tahripten kurtarılması için Türk Tarih Kurumu'ndan yardım ve ilgi istenir¹⁸. İstanbul'daki ata kalıtı Hapishane binasının yıkılıp yerine adliye binası yapılmak istenir. 16. yüzyıl Osmanlı sivil mimarisinin bir göstergesi olan bu yapı ancak büyük uğraşılardan sonra korunabilir¹⁹. Bu örnekleri çoğaltmak olanaklıdır. Atatürk, bizzat kendisi, bir yurt gezisi sırasında bir tarih hazinesi olan Diyarbakır kent surlarının yıkılmasına engel olur. 16.11.1937 yılında Diyarbakır'da yaptığı bir konuşma sırasında, yıkılmakta olan surları görür ve olaya el koyar, yeniden onarılmasını ister²⁰. Buyruklar öncesinde de yine O'nun direktifleri ışığında ülkemizde geleceğe dönük çalışmalar karşımıza çıkmaktadır. Bugün Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinde saklanan Afyon-Şuhut Lahdi'nin, güzel örneklerden biri olarak anımsanması gerekir. 1930 yılının olanakları ile Ankara'ya getirilen bu

¹⁸ Türk Tarih Kurumu Yönetim Kurulu Tutanakları: 15.6.1938 tarih ve 281 numaralı zabtın 6. maddesi, İst. Eski Eserleri Koruma Encümeni Reisliği'nin başvurusu okunur.

¹⁹ Koruma üzerine büyük uğraşlar verilir. Bk. T.T. Kurumu Yönetim Kurulu Tutanakları: 7.5.1938 tarih, 276 numaralı zabtın içeriğine.

²⁰ Enver Yorulmaz, "Barış gazetesi, 4 Temmuz 1931, Günün konuları/Atatürk'ün tarihi eserlere karşı gösterdiği duyarlık", Türk Tarih Kurumu arşivi; I T 972.

eserin koruma altına alınması, zamanı için çok büyük bir olaydır²¹. Diğer taraftan yine korumaya yönelik diğer bir çalışma olarak yabancı bilim kurulları ile Türk kuruluşlarının üzerine eğildiği olay ise, St. Sophia Camii'nin mozaiklerinin korunmasıdır²². 1932 yılında başlatılan bu çalışmanın Türkiye Cumhuriyeti tarihi içinde herhalde büyük bir anlam taşıması gerekir.

Zamanımıza dek sürüp gelen ve şiddetli boyutlara ulaşan eski eser kaçakçılığı ile mücadele ve ilginin Ulu Önder'e dek uzandığını, bu konuda ne denli duyarlı olduğunu, 1936 yılında Türk Tarih Kurumu'na ulaşan direktiflerinden anlarız. İzmir civarında gerçekleşen bir eski eser kaçakçılığı Köşk tarafından öğrenilerek izlenmesi istenir (1.12.1936)²³.

Yabancı ülkelerin ve zenginlerinin eski eserlere karşı olan doyumsuz tutumu, ülkemizde eski eser kaçakçılığının çok büyük boyutlara ulaşmasına neden olmuştur. Buna diğer bir neden olarak da dış göçleri gösterebiliriz. Büyük paralara satılan kültür varlıklarımızın yıllar sonra Avrupa özel koleksiyon ve müzelerinde ortaya çıktığını hepimiz bilmekteyiz. Devletin bu probleme serinkanlılıkla eğildiğini biliyoruz. Ancak halkımızın da bu kültür varlıklarına sahip çıkması, benimsemesi gerekir. Bunun için de Atatürk'ün buyrukları ışığı altında eskiden yaşatılan heyecanın sürekli kılınması için gerekli önlemleri almada gecikmemeliyiz. Halkımıza güzel anlatıldığı zaman, böyle konular her zaman ilgi görmüş ve onlarca desteklenmiştir. Nitekim Keban Barajı yapılırken bir üniversite ile bir gazetemizin ortak önderliği ile göl alanında kalan birçok Türk-İslam eserleri ile eski çağlara ait tarihi kalıntıları içeren maddi kültür varlıkları kurtarılmıştır.

Ancak yine de devleti oluşturan kurumların kimi zaman zaafa düştükleri görülmüştür. 50'li yıllarda ve öncesinde bir takım yanlış işlerin yapıldığını hepimiz anımsayabiliriz. Temizlenmek ve koruma amacı ile yurt dışına, Almanya'ya 50'li yıllar öncesi gönderilen Boğazköy çivi yazılı tabletleri, bir türlü geri getirtilememiştir. Yine 50'li yılların ortasında hükümetçe kendi topraklarımızdan çıkan birkaç parça eseri yabancı bir devlet adamına armağan etmek için Bakanlar Kurulu kararıyla

²¹ A. Aziz, Şuhut Kasabasında Bulunan Lahit, Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi II Temmuz 1934 s. 181 ff.

²² Thomas Whittemoe, St. Sophia, The Mosaics of the Narthex, Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi III 1936 s. 203.

²³ Türk Tarih Kurumu Yönetim Kurulu Tutanakları: 1.12.1936 tarih ve 229 numaralı zabtu.

çıkartılabilmıştır²⁴. Olay, 1955 yılında Efes Kazılarında geçer ve zamanın Avusturyalı Kültür Bakanı devlet konuğu olarak yurdumuzu ziyaret eder ve kazı başkanının arzusu ile kendisine üç kandil armağan edilir. Bunun suçlusu Genel Müdürlük olmayıp, onun üstünde, devlete-hükümete etkin kişi veya güçler olmalıdır. Bugün için hiçbir arkeolog veya müzeci kendi topraklarından çıkan eserleri bir yabancıya, hatta kendi yurttaşına armağan etmez. Nitekim, kazı temsilcisi büyük çabalar harcamış, ancak bu eserlerin verilmesine engel olamamıştır²⁵.

Eski eserlerin korunması, harap edilmemesi için çağımızda devletimize büyük görevler düşmektedir. Özellikle ülkemiz kıyı şeridi birçok kültürleri içeren eski kalıntılarla doludur. Ancak turizm olgusu ve sayfiyecilik ile birçok ören yeri acımasızca bir kıyıma uğramaktadır. Hele değiştirilmek istenen eski eser yasasında belediyelere verilecek bir takım yeni değerlendirmeler, önü alınmaz yaralara ve yok olmalara neden hazırlayacaktır. Yetkili kurulların bu konular üzerinde çok duyarlı olması ve Ulu Önder'in buyruklarını akıllarından çıkarmamaları gerekir. Yoksa O'nun düşünce ve buyrukları yalnızca yazınlarda kalacaktır.

3. Hükümet otoritelerinin ve belediyelerin yakın ilgi, takip ve mesuliyetleri altında açtıracakları sürekli ve usanmaz propaganda faaliyetleri, iletişim araçları ile yapılacak yazılı ve sözlü propaganda ile bu milli tarih mallarını asıl sahibi olan Türk halkına muhafaza ettirmek.

Söz konusu düşünceler Cumhuriyetin başlangıç yıllarında büyük ölçüde gerçekleştirilmiş ve halka bir tarih sevgisi aşılanmıştır. Şöyleki, bir tütün inhisarı harita memuru, Ege bölgesinin jeolojik ve eski kentlerini

²⁴ İlgili Kararname 1.11.1955 tarihinde çıkarılmıştır. Karar sayısı 4/6086 olup, Maarif Vekaletinin 15.10.1955 tarihli ve 471.136-3374 sayılı yazısı üzerine Bakanlar Kurulunca kararlaştırılmış ve Türkiye'yi devlet konuğu olarak ziyaret eden Avusturya Kültür Bakanı Dr. Drimmel'e Efes kazılarında bulunmuş üç kandil böylece hediye edilmiştir.

²⁵ Kazı temsilcisinin genel müdürlüğüne yazdığı yazışmalardan, olayın Bakanlar Kurulu kararnamesi çıkmadan önce olduğu ve bir skandalın önlenmesinin ancak kararname ile alınacağını gören yetkililer, istim sonradan gelsin misali 7 Ekim 1955 günü Efes kazısı başkanı Miltner tarafından kendi bakanına hediye edildiğini görüyoruz. Kararname ise 11 Kasım 1955'te mecburen çıkarılmış oluyor. Kazı komiserinin yazışmaları 8.10.1955 tarihinde Kazı Başkanına, sureti Genel Müdürlüğe gönderiliyor. 12.10.1955 tarihinde Kazı komiseri "Maarif Vekaleti Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü/Ankara" adına yolladığı mektup, 17 Ekim 1955 tarih, 3819 numara ile evrak defterine kayıt oluyor. Sözü ettiğimiz Bakanlar Kurulu Kararnamesi, kazı komiserinin tüm yazışmaları ilgili kurumların arşivlerinde bulunmaktadır.

içeren bir harita hazırlayarak Türk Tarih Kurumu'na yollamıştır²⁶. Balıkesir Halkevi oluşturduğu bir ekip ile çevresinde tarihi yerlere ve olabilecek yörelere araştırma gezileri tertip etmiştir²⁷. Kütahya civarındaki mağaraları saptayan bir köy öğretmeni Türk Tarih Kurumu'na başvurarak ilgilerini çekmiştir²⁸. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

II. Türk Tarih Kongresi sırasında İstanbul, Dolmabahçe Sarayı'nda Kurum önderliğinde devletçe açılan tarih ve arkeoloji sergisi, zamanı için büyük bir olay niteliği taşır. Olasılıkla bu sergi sırasında bastırılan ve halka sergi boyunca dağıtılan bildiri ise, eski eser ve tarih bilinci için Türk Tarih Kurumu'nun yaptığı önemli girişimlerden biridir²⁹. Milli Eğitim Bakanlığı

²⁶ Türk Tarih Kurumu Yönetim Kurulu Tutanakları: 10.4.1933 tarih ve 68 numaralı Riyaset Heyeti Toplanması zabtının üçüncü sayfası, no. 10 Tütün inhisarı Umum Müdürlüğü Harita memuru Midhat Beyin Ege mıntıkası Jeoloji ve Kadim şehirlere dair haritası ve yazısı okundu.

²⁷ Türk Tarih Kurumu Yönetim Kurulu Tutanakları: 2.3.1935 tarih ve 172 numaralı zabtın 11. maddesi; "Balıkesir Halkevinden gelen ve Halkevi azaları tarafından Balıkesir civarında yapılan tarihi araştırmalara dair rapor ve yazıların gönderildiğine dair olan 22.11.1934 tarihli mektup okundu. Yazıların tetkik edilmesi için Bay İsmail Hakkı'ya verilmesine karar verildi."

²⁸ Türk Tarih Kurumu Yönetim Kurulu Tutanakları: 9.9.1933 tarih ve 100 numaralı Riyaset Heyeti Toplanma Zabtının ikinci sayfası, zabtın 3. Maddesi; "Kütahya'nın köyü Muallimi Nuri Beyin köy civarındaki mağaralar hakkındaki mektubu okundu. Mektup ve tafsilât tetkik edilmek üzere Halil Ethem Bey'e verildi. Nuri Bey'e bir teşekkür mektubu yazılacaktır."

²⁹ Söz konusu bildirin 1937 yılında 20-25 Eylül tarihleri arasında İstanbul, Dolmabahçe Sarayında toplanan Tarih Kongresi ve açılan sergide dağıtılmış olması kuvvetle mümkündür. Bildiri şöyledir:

Yurddaş,

Türk toprağının üstü ve altı değerli antikite, anıtlar ve tarihi eserlerle doludur. Bunlar, Türk Ulusunun dünyada ilk kültürü kurduğunu, Ulusumuzun başka Uluslara kültür önderliği ettiğini bütün acuna tanıttacak şahidlerdir. İnsanlık kültürünün kuruluşunda, gelişiminde ve ilerleyişinde Türk Ulusunun yaratıcı varlığını gösteren, bu ata andaçlarını korumakla, "Türk Tarihi"ni korumuş oluruz.

Yurddaş, Ulu Cumhurbaşkanımız ATATÜRK'ün yüce önderliği altında "Türk Tarihi"ni başlangıcından başlayarak incelemekte olan ve "Türk Tarihi"nin eskiliğini, genişliğini ve yüksekliğini bütün dünyaya tanıtmaya çalışan Türk Tarih Kurumu, bütün çalışmalarında tarihi eserlere dayanmaktadır. **Bu eserler, hepimizin ulusal, müşterek malımızdır. Onun için bu eserleri yıkılmaktan, harap olmaktan, yabancı illere ve ellere geçmekten korumak her Türk için Ulusal bir ödevdir.** Yurddaş, bu ödevi canla, başla yerine getirmeye çalış. Tarihi eserler bulur, böyle eserlerin yerlerini görür veya işitirsen, bu eserlerin şunun bunun eline geçmesine meydan vermeden müzelere ve hükümet adamlarına haber ver. Kendi kendine usulsüz ve Tarih devirlerini alt üst edecek toprak kazılarında

içinde daha sonra genel müdürlük olarak çalışan Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü büyük olanaksızlıklar içinde yine de kendine düşen görevleri yerine getirir. Özellikle ören yerleri ve müzeler için içerikli olarak hazırlattığı küçük kitapçıklar, gelecek için önemli yapıtların ortaya konmasına aracı olur. Bu arada kimi büyük kentlerimizde kurulan kimi dernek ve kuruluşlar da kendi olanakları ile zaman içinde büyük hizmetler vermişlerdir³⁰. Halka indirgenebilen bu çabalar, daha sonraki yıllarda kimi tercihler yüzünden bir süre gündemden çıkarılmıştır. Ancak yine bilim dünyası ile olan ilişkiler Türk Tarih Kurumu tarafından her beş yılda bir tekrarlanan Tarih Kongreleri ile sürdürülür. 50'li yılların ortasından itibaren ise, Genel Müdürlük, etkinliklerini ve kazıları kendi dergisi ile duyurmaya başlar (Türk Arkeoloji Dergisi). 70'li yılların başında devlet-hükümet işbirliği ile dünya bilimine ve ülkemize indirgeyebileceğimiz önemli olay, 1973 yılında Türkiye'de toplanan IX. Uluslararası Klasik Arkeoloji Kongresidir³¹. Bu kongre ile Türkiye turizm ve arkeoloji alanında ilk kez büyük bir coşku ile adını yurt dışına duyurabilmiştir. Daha sonraki yıllarda, ilki 1979 yılında Ankara'da yapılan ve Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesinde tertiplenen "Kazılar Sempozyumu" bu bilimi, genç kuşaklara sevdirmede en büyük etken olmuştur³². IX. Uluslararası Klasik Arkeoloji Kongresinden sonra, Cumhuriyet döneminin en büyük ikinci olayı ise, 46 yıl sonra ikinci kez tekrarlanan, 1983 yılında İstanbul'da Avrupa Konseyinin de katkılarıyla açılan "Anadolu Uygarlıkları Sergisi"dir. Birçok yerli ve yabancı kişi bu sergiyi gezmiş ve Anadolu topraklarının dünya uygarlığı içinde ne denli zengin olduğunu ve uygarlığın

bulunma. Böylelikle define arayacağım diye, bulacağın eserler ne sana, ne de tarihe yarar. Sana atalardan kalmış veya eline geçmiş olan tarihi eserleri de yabancı ellere kaptırma. Bütün bunları Ulusal Kurumlara vermek kutsal amacın olsun.

TÜRK TARİH KURUMU

³⁰ İzmir'de kurulan Ege Turizm Cemiyet'i bu konuda çok yararlı çalışmalar yapmıştır. Özellikle hazırlattığı küçük kitap, broşür ve Antik Kentleri gösteren haritalarla hem yerli hem de yabancı gezginlere hizmet sunmuştur. Bölgesindeki arkeolojik kazılara (İzmir-Bayraklı) yardım etmiştir. Selçuk'taki St. John Bazilikası'nın onarım işleri yine aynı dernek tarafından başlatılır. Bu sevgi dolu çalışmalardaki başarıyı hiç kuşkusuz o zamanların Dernek Başkanı merhum Suad Yurdkoru'ya borçluyuz.

³¹ Yurdumuzda toplanan Uluslararası IX. Klasik arkeolojik kongresine 600'ün üstünde yerli ve yabancı bilim adamı katılmış, Kongre Eylül ayının son haftasında Ankara ve İzmir'de toplanarak çalışmalarını sürdürmüştür.

³² İlki 1979 yılında toplanan "Kazılar Sempozyumu" devamlı bir biçimde bugüne değin süregelmiştir. Ancak I. Kazılar Sempozyumunun tutanakları bugüne değin hala yayınlanmamıştır.

kökeninin bizim topraklarımızdan kaynaklandığını bir kez daha anlamıştır. Bu biçimde yapılan etkinlikler arttırılırsa, bizim ülkemizde de kimi çağdaş ülkelerde olduğu gibi, arkeoloji neden milli bir uğraşı olmasın! 21. yüzyıla girerken iletişim araçlarının ne denli etkin olduğunu bilmekteyiz. Sözel ve görsel iletişim kurumları bu konularda halkı eğitici çalışmalarını ortaya koyarlarsa, sözünü ettiğimiz uğraşının gerçekleşmesine neden olurlar. Devletin iletişim araçları ile, bu konu üzerindeki duyarlılığının artması gerekecektir. Yılın belirli günlerinde, veya belirli olaylarla arkeoloji ve tarih bilinci yaratmak bugünün tercihleri içinde çok zor olacaktır. Bunun için devletin tez elde saptayacağı uzun süreli bir politika ile, halkta yine kendi kültür varlıklarına karşı ilgiyi çekebilme olanağı sağlanabilir. Arzumuz Devletin iletişim araçlarını, özellikle televizyon gibi büyük kitlelere ulaşan olanaklarını, en iyi biçimde seferber etmesidir. Doğal olarak, ilkelerin saptanması sırasında da konunun sadece bürokrasi içinde değil, daha geniş çevrelerde tartışılması gerekir.

Buyruğu irdelemeye devam edersek,

4. Gerek içerde, gerek dışardaki müzeler ve kütüphanelerde mevcut eski eserlerin ve tabloların kopyalarından koleksiyonlar vücuda getirmek.

Ülkemizde bugün de bu konuda ciddi bir çalışma yoktur. Özellikle arkeoloji dalında öğretim yapan üniversitelerin ilgili fakültelerinde, yurt dışındaki üniversitelere bağlı arkeoloji enstitülerinin % 90'ında mevcut alçı kopya eserlerden oluşan laboratuvar müzelerini, bizde görmemiz olanaksızdır. Ancak 1936 yılında Atatürk'ün direktifleriyle kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde böyle bir oluşumun nüvesi arkeoloji, etnografya ve antropoloji dallarında atılmış, daha sonra her nedense devam ettirilememiştir. Diğer taraftan devlet de bu konuda fazlasıyla duyarlı, hemen hemen hiç olmamıştır. Osmanlı döneminde topraklarımızdan kaçırılan veya armağan edilen çok değerli kültür kalıntılarının kopyalarını getirtip, bulunduğu yörelerde sergileyip, topluma bunların özgünlerinin bizim olduğunu anlatamamıştır. Eğer Ulu Önder'in bize buyurdıklarını yapmış olsaydık, bugün başlangıç dönemindeki heyecanı yaşayan bir topluluk oluşturma olanağımız olurdu. Örneğin Bergama antik kentini gezenler, bir sanat şaheseri olan Zeus sunağının temelleri yerine onun görkemli plastik kabartmalarını da görerek, topraklarımızdan fişkıran kültürleri, onların sanat anlayışlarını daha iyi bir biçimde özümleyebilirlerdi. Bu örnekleri çoğaltmak olanaklıdır, ancak kısıtlı bir yazıda burada daha fazlasına girmek istemiyoruz.

5. Ankara, İstanbul, Bursa, İzmir ve Edirne'de muayyen devirlere ve kültürlere ait eserleri toplayarak bu kentleri büyük üslupta birer "Eski Eserler ve Abideler Merkezi" haline koymak.

Atatürk'ün bu arzusu bugün büyük ölçüde gerçekleşmiş bulunmaktadır. Örneğin, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi bir ihtisas ve İç Anadolu uygarlığını yansıtan dünyaca ünlü bir müze haline gelmiştir. Doğal olarak, bu gelişim uzun yıllarda gerçekleşmiş ve bunu gerçekleştiren büyüklerimiz ve onları izleyen meslekdaşlardan bu konuyu dinlememiz gerekir; ne sıkıntı ve ne güçlükler çektiler. Üç büyük kent dışında Ulu Önder'in düşünceleri ışığı altında kimi küçük müzeler de kendilerinden istenenin üstünde büyük boyutlara ulaşan hizmetler verdiler. Bir Efes Müzesi ile Bodrum Müzesi en güzel örnekleri oluştururlar. Her iki müze de yöresini, çevresini ve tarihini en iyi biçimde sentez yapabilme başarısını gösterdiler. 1983 yılında İstanbul'da açılan sergi ise, kentimizin kültürel değerlerinin bir kez daha anımsanmasına olanak verdi. Bu nedenle kültür merkezleri (özellikle müzeler)-abideler tümlemesi, ülkemizde en iyi gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalardan biridir.

6. Yabancı tarih ekspedisyenlerin büyük sermayelerle başardıkları kazıları, ileride mali kudretimizin vüs'atlı zamanında yapmak üzere, şimdilik, küçük mikyasta kazılar tertibi ile arkeolojik ve antropolojik araştırmalar ve keşifler yapmak.

Zamanımızda da olduğu gibi, Cumhuriyet'in başlangıç yıllarında özellikle parasal olanakların kısıtlı olması, büyük boyutlarda kazılar yapmamıza engel olmuştur. Bugün için 1935 yılında başlatılan Alacahöyük kazısı gibi görkemli ölçüde kazı yapma olanağımız çok azdır. Ülkemizde şimdiye kadar büyük boyutlarda gerçekleştirilmiş kazılar bir elin parmakları kadar azdır. Bunların çoğunluğunu ise İç Anadolu ve Güney Anadolu bölgelerinde yapılan kimi kazılar oluşturur. Bugün artık ülkemizde büyük çapta kazıları başarı ile yürütebilecek elemanlar, ilim adamları yetişmiş durumdadır. Parasal olanaksızlıklar bu çalışmaların başlamasına engel olur niteliktedir. Yabancıların ta o zamandan beri büyük olanaklarla çalışmaları, yalnızca kendi devletlerinin ödenekleri ile değil, özel sektör dediğimiz kuruluşların çok büyük katkıları ile gerçekleşmektedir. Ülkemizde nedense özel sektör geçmişimizi ve uygarlığımızı inceleyen arkeoloji ilmine ve onun araştırmalarına ilgi göstermemiştir. Kimi kuruluşlar belli bir zamanda belli kişilere birtakım yardımlarda bulunmuşlardır. Ancak bu yardımlar devamlı olmamıştır. Bunda suçun kimde olduğu zaman içinde araştırılmalıdır. Yine de şunu belirtmede yarar

görüyoruz: Yakın zamanımızda devletin dışındaki kimi kurumlar arkeolojik çalışmalara yardımda bulunma çabası içine girmişler ve geçmişteki bir takım hataları düzeltme yolunu yeğlemişler ve adil davranma yollarını tekrar açabilmişlerdir.

7. Memleket içinde ve dışındaki mühim kazı ve keşif yerlerine seyahatler tertip ederek, bulunan tarihi eserler ve abideler üzerinde ilmi tetkikler yapmak.

Ulu Önder'in söz konusu buyrukları kendisi tarafından gerçekleştirilen yurt gezilerinde en iyi bir biçimde uygulanmış bulunmaktadır. 1933 yılında Ege Bölgesi'nde yaptığı geziler sırasında Bergama ören yerini gezer ve geziden sonra tekrar bu yörelerde Türk Tarih Kurumu'nun üyeleri ile birlikte Efes, Sardes ve tekrar Bergama'yı içeren bir gezi yapma arzusunu Afet İnan aracılığı ile bildirir³³. Atatürk'ün daha sonraki yurt gezilerinde Antalya bölgesindeki kimi antik kentlerde araştırmalarda bulunduğunu görürüz. Daha sonra Türk Tarih Kurumu üyelerinden Afet İnan ile Ruşen Eşref'in Yunanistan, Girit, Rodos, Mısır, Filistin, Suriye'yi kapsayan salt arkeolojik amaçlı gezileri Atatürk tarafından övgü ile karşılanır. Amaç genç kuşakların bilgi ve görgülerini arttırmak, meslekdaşları ile ilişkide ve fikir alışverişinde bulunmak, yeni keşifleri yerinde izlemek, görüş boyutunu genişletmektir. Zamanımızda bu tür gezi ve araştırmalar azınlıktadır. Ancak belirli zamanlarda yapılan yurt içi ve dışındaki kongreler bu ilişkilerin gelişmesine olanak verir. Üniversitelerde doktora çalışması yapan genç araştırmacılar, konuları ile ilgili malzeme ve yenilikleri görmek için yakın komşumuza veya İtalya'ya gitme olanağından yoksun gibidirler. Kimi araştırmacılar kişisel girişimleri ile az da olsa bilimin gereğini yapabilmektedirler. Halbuki, Ulu Önder'in arzularında yatan gerçek espri, kaynağında görme, görüşlerin genişlemesi ve bilimsel ilişkinin oluşmasına dayanır. Bugün arkeoloji öğrenimi yapan öğrenci kitlesini hiçbir üniversite kendi kaynaklarını kullanarak bir araştırma gezisine çıkaramazken, Avrupalı arkadaşları, binlerce kilometre yaparak kaynaktan kimi ören yerlerini, anıtları ve müzeleri izler ve görürler. Üniversitenin dışında arkeoloji politikasına büyük işlerlik kazandıran Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü teşkilatında da bu olanaklar azdır. Gelecek kuşakların sağlıklı yetişmesi için söz konusu araştırma gezilerinin desteklenmesi gerekir. Yurt dışındaki bir yabancı arkeolog Yunanistan, İtalya, Kuzey Afrika

³³ Türk Tarih Kurumu Yönetim Kurulu Tutanakları: 7.2.1933 tarih ve 65 numaralı içtima zabtının ikinci sayfası.

kıyıları ve Türkiye'yi görmemezlik etmemiştir. Ayrıca mezuniyet sonrası bu tür araştırma gezilerini gerçekleştirmek için burs alabilecek kurumları bile vardır.

9. Yabancı bilim müesseseleriyle ve otoritelerle, mütehasşsılarla işbirliği yapmak.

Cumhuriyet döneminin başlangıcından beri Atatürk'ün söz konusu buyrukları hemen hemen her dönemde yerine getirilmiştir. Özellikle Türk Tarih Kurumu kurulduğundan beri tarih ve arkeolojiyi içeren uluslararası kuruluşlarla ilişkide bulunmuş, beraberce çalışmalar yapmışlardır. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü de kendi alanlarını kapsayan ICROM ve ICOMOS gibi kuruluşlarla organik bağlar kurmuştur. Diğer yandan 40'lı yılların sonunda başlayan ve 50'li yılların içine dek devam eden kimi kazılar, yabancı bilim adamları ve kuruluşları ile birlikte Türk heyetleri ile gerçekleştirilmiştir. Bugün arkeolojiye servis veren kimi disiplinlerle de bu çalışmalar, ülkemiz bilim ve araştırmacıları ile olumlu bir biçimde sürdürülmektedir. Yurdumuzda arkeoloji 70'li yıllardan bu yana büyük bir birikimin oluşmasına olanak bulmuş ve her dalda yetişkin bilim adamı ve araştırmacıların ortaya çıkması ile, yabancılarla ortak birtakım çalışmalara artık gereksinim pek duymamaktadır. Ama yine de konusunda mütehasşs olarak bilinen yabancıların yurdumuz ünivesitelerinde misafir olarak bulunmaları, yeni görüşler için faydalı olacaktır.

8. ve 10. maddenin içeriği, her evrede, kimi zaman büyük coşku ile izlenmiş, kimi zaman ise gereğince üzerine eğilinmemiştir. Ancak zamanımızda Kültür ve Turizm Bakanlığının verimli yardımı ve işbirliği olumlu bir biçimde gerçekleşebilmektedir. Aksayan kimi noktalar vardır. Bunların aşılması ise, yine 8. maddede öngörülen "Hükümete düşen işleri, bu projeleri uygulamakla görevli komisyonların Hükümet nezdinde takib etmeleri" deyişlerinde aramak gerekecektir. Bu da bağımsız bilim kuruluşları ile bakanlığın eşgüdümü ile sağlanabilir.

Sonuç olarak toplarsak, 1933 yılında fiilen başlayan Türk arkeolojisi ve kazıları bugün Ulu Önder Atatürk'ün istediği biçimde yürüyebilmektedir. Ülkemizde arkeoloji biliminin kurulmasında Atatürk'ün çok büyük yardım ve katkıları vardır. Kısa olarak verdiğimiz Buyrukları'nda ve izlemesinde bu gelişimi görebilmekteyiz. Onun öğretilerinden yola çıkarak bu ateşi yakanlar ve büyük olanakların hazırlayıcıları olarak başta Sayın Prof. Dr. Afet İnan'ı, Dr. Reşit Galip'i, Dr. Hamit Zübeyr Koşay'ı, Prof. Dr. Remzi Oğuz Arık'ı, Ord. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel'i, Aziz Ogan'ı ve o günlerin

aramızdaki tek temsilcisi Mahmut Akok'u anmadan yapamayız. Diğer taraftan ise, 40'lı yıllardan itibaren bu işe gönül vermiş ve Atatürk kuşağının genç nesli bizlerin yetişmesine büyük katkıları olan tüm hocalarımıza şükranlarımızı sunmak bir borçtur.

25 Nisan 1986

